

NÜZÛL SIRASINA GÖRE TEFSİR YAKLAŞIMININ KUR'AN YORUMUNA ETKİSİ (BEYÂNU'L-HAK ÖRNEĞİ)¹

Necmettin ÇALIŞKAN

Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Makale Geliş Tarihi:13.08.2017 Makale Kabul Tarihi:27.10.2017

Özet

Nüzûlünden günümüze kadar Kur'an'ı anlama ve yorumlama gayretleri sürekli var olagelmıştır. Bu alanda farklı metot ve yaklaşımların varlığı bilinmektedir. Bu metotların oluşması ve gelişmesinde müfessirlerin yaşadığı dönemin, sosyo-kültürel şartların, ortaya çıkan problemlerin ve ihtiyaçların etkin olduğu söylenebilir. Tefsir geleneğinde Kur'an'ı yorumlama çabası genel itibariyle ilk asırlardan itibaren Mushaf tertibine göre teşekkül etmiştir. Çağdaş döneme gelindiğinde ise farklı bir yöntem olarak Kur'an'ı, indiği sosyal ortam çerçevesinde değerlendirebilmek amacıyla nüzûl sırasına göre tefsir yaklaşımının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu tür tefsirler Kronolojik Tefsir veya Nüzûl Sırasına Göre Tefsir olarak adlandırılmaktadır.

Kronolojik tefsirin ortaya çıkışı hususunda farklı görüşler vardır. Ancak bu makalede, "nüzûl sırasına göre tefsirin kaynağı" tartışmalarına girilmeyecek ve bu yaklaşımın tarihsel süreci üzerinde durulmayacaktır. Bununla birlikte Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya katkısı olduğu iddiasıyla yola çıkan, nüzûl sırasına göre tefsir telif eden müfessirlerin bu amaçlarının gerçekleşmesi açısından, M. Zeki Duman'ın Beyânu'l-Hak isimli tefsiri üzerinden bir durum tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

Bu tespit yapılırken farklı sûrelerden tercih edilen ayetlere, müfessirler tarafından yapılan yorumlarla birlikte klasik ve modern dönemde yapılan yorumlar ve tefsirler kıyaslanarak nüzûl sırasına göre yaklaşımın Kur'an yorumuna katkısının mahiyeti belirlenecektir.

Sonuç olarak bu çalışma, İslam yorum geleneği içerisinde toplumsal etkiler çerçevesinde Kur'an'ı daha iyi anlama çabası olarak ortaya çıkan bir metodoloji olarak nüzûl sırasına göre tefsir anlayışının Kur'an'ı anlamaya olan nesnel katkısını karşılaştırmalı bir üslupla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylelikle Müslümanların sorunlarına çözüm bulma yolunda öne çıkan önemli bir ekolün kritiği yapılmış olacak ve Kur'an'ı anlama çabalarının İslam yorum geleneğine ne gibi zenginlikler kattığı akademik bir üslupla gösterilerek bu zenginliklerin çağdaş problemlerin çözümüne etkisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yorum, Nüzûl Sırası, Kronolojik Tefsir, Beyânu'l-Hak, Zeki Duman.

¹ Bu makale İnönü Üniversitesi tarafından 8-10 Mayıs 2017 tarihinde Malatya'da düzenlenen "İslâm ve Yorum Uluslararası Sempozyum Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar" isimli sempozyumda sunmuş olduğumuz "Nüzûl Sırasına Göre Tefsirin Kur'an Yorumuna Etkisi: Beyânu'l-Hak Örneği" başlıklı bildirinin geliştirilmiş, ilavelerle yayına hazırlanmış halidir.

THE EFFECT OF THE APPROACH OF CHRONOLOGICAL COMMENTARY ON THE QUR'ANIC INTERPRETATION (THE EXAMPLE OF BAYANU'L-HAK)

Abstract

Efforts to understand and interpret the Qur'an have always been since its revelation. Different methods and approaches are known in this field. It can be said that the period in which commentators lived, the socio-cultural conditions, and the new problems and needs have played role in the formation and development of these methods. In the tradition of Qur'anic commentary, the effort to interpret the Qur'an has generally formed, since the early centuries, in accordance with the setting of al-Mushaf or the Scripture. In modern times, the approach of chronological commentary has come to the fore, as a different method that aims to take up the Qur'an within the social context in which it was revealed. Such commentaries are called chronological commentaries, or commentaries that follow the historical order of divine revelation.

There are different opinions about the emergence of chronological commentary. This articles will exclude the discussions about the "origin of the chronological commentary" and the historical process of this approach. Instead, it will attempt to make an assessment of Bayanu'l-Hak, the commentary authored by M. Zeki Duman, in order to determine whether the purpose of the chronological commentary as held by commentators, which is a new contribution to understanding and interpreting the Qur'an, has been realized.

To this end, the article will make comparisons between the interpretations suggested in classical and modern commentaries in regard to some selected verses of different surahs, and thus will determine the essence of the contribution of chronological commentary to the Qur'anic interpretation.

Consequently, this study aims to reveal, in a comparative manner, the objective contribution of the chronological commentary to understanding the Qur'an, as this method emerged in the Islamic interpretive tradition with the purpose of understanding the Qur'an better within the context of social effects. Therefore, the study will make a critique of an important movement that emerged with the aim of finding solutions for Muslims' problems. It will also demonstrate, in an academic fashion, the extent of its contribution to the Islamic interpretive tradition, as well as the effect of this contribution on the solution of modern problems.

Keywords: *Qur'anic commentary, chronological order of revelation, chronological commentary, Bayanu'l-Hak, Zeki Duman*

Giriş

Bu makalede Prof. Dr. M. Zeki Duman'ın (1952-2013) *Beyânül-Hak Tefsiri* örneği üzerinden nüzûl sırasına göre tefsirin metodoloji ve pratiğinin tefsir geleneği içerisindeki yeri ele alınacaktır. Çalışmada *Beyânü'l-Hak* tefsirinin seçilmesinde, müellifin entelektüel birikimi itibarıyla, eserinin kendi alanında ülkemiz ilim insanları nezdinde örnek olarak gösterilmesi ve Zeki Duman'ın klasik ve güncel ilmî meselelere karşı taşıdığı duyarlılık etkili olmuştur.

Konunun ele alınışı sırasında ilk olarak İslam tefsir geleneğinin gelişimi özetlenecek sonrasında ise *nüzûl sırasına göre tefsirin* bu gelenek içerisindeki yerine değinilecektir. Gelenekte yer bulan bu yaklaşıma Zeki Duman'ı yönlendiren etkenler *Beyânü'l-Hak Tefsiri* öncesinde ve sonrasında ortaya koyduğu çalışmalar özelinde anlaşılmaya çalışılacaktır. Kur'ân tefsiri adına *Beyânü'l-Hak Tefsiri*'nin

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu'l-Hak Örneği)

tanımladığı metodoloji ortaya konulduktan sonra Zeki Duman'ın tefsir pratiği, diğer aynı yaklaşımla telif edilmiş ve mushaf tertibini esas alan tefsirlerle kıyaslanacaktır. Böylelikle nüzûl sırasını merkeze alarak şekillenen tefsir usûlünün, nassı anlamaya katkıları tespite çalışılacaktır.

1. Nüzûl Sırasına Göre Tefsir

İslam tarihi boyunca tüm dönemlerde Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabaları sürekli var olagelmıştır. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada her dönemde müfessirlerin bilgi birikimleri kadar çevresel faktörler de etkili olmuştur (Albayrak, 2009: 99).² Bu sebeple metotların oluşması ve gelişmesinde müfessirlerin bireysel ilmî birikimlerinin yanı sıra, yaşadıkları çağın sosyo-kültürel şartlarının ve o dönemin ortaya çıkardığı problemlerin ve ihtiyaçların bütünüyle olmasa da (Karslı, 2003: 16-17) kısmen etkili olduğu söylenebilir. Yorumcunun "öznenin" ait olduğu ve yorumcuya ait olan değerler (Sıcak, Kur'ân Tefsirinde Öznellik, 2013: 69-77) şeklinde özetleyeceğimiz bu etkenler sonucunda anlama³ ve yorumlama⁴ faaliyetlerinde farklı metot ve yöntemler kullanıla gelmiştir.

Kur'an'ı anlama çabaları arasında on dört asırlık tefsir geleneği genel olarak değerlendirildiğinde müfessirlerce rivayet ve dirayet metodu⁵ takip edilmiş (Karagöz, 2004: 46; Aydın, 2009: 2) ve tefsirlerin Mushaf tertip sırasına göre yapıldığı görülmüştür (Cerrahoğlu, 1993: 228-230; Cerrahoğlu, 2009: 523-528; Okumuş, 2009: 15). Çağdaş dönemde ise yeni bir yaklaşımla tertip faktörünü ön plana çıkaran, geleneksel metotlara ek olarak *nüzûl sırasına göre tefsir* veya *kronolojik tefsir* diye adlandırılan çalışmalar ortaya çıkmıştır (Çalışkan, 2013: 128-130).

Söz konusu tefsir yaklaşımlarından hangisinin daha etkili olduğu tartışmalarından ziyade, Müslümanların bireysel ve sosyal hayatlarını düzenlemek maksadıyla çeşitli ilkeler ortaya koyan Kur'an'ın, daha doğru anlaşılması ve anlatılması gereği ortadadır. Dirayet metodunun en önemli dayanağı olarak ifade

² Örneğin Şemsüddin es-Semerkandî "İlmü'l-Âfâk ve'l-Enfûs" adlı eserinde yer verdiği Fussilet 41/11, Ra'd 13/3 ve Hicr 15/9 gibi ayetlerde yer alan kozmoloji ile ilgili ifadeleri döneminin bilgi birikimine uygun bir çerçevede yorumlamıştır. Onun buradaki gayesi ilmi bilgiler vermekten ziyade Beyânu'l-Hak örneğinde olduğu gibi okuyucuyu merkeze alıp muhatabının aklî ve hissî duygularını harekete geçirerek evreni yaratan varlığın Allah olduğunu hatırlatmak ve bireyin bu yolla uyarılmasını sağlamaktır. Bkz. (Okşar, 2016: I, 129).

³ Câbirî, usûlcü, fakih, edebiyatçı ve kelâmcıların bütün farklılıklarına rağmen usûllerini ve anlama yöntemlerini beyân; sūfîlerin, şiiilerin ve bâtinîlerin usûllerini irfân; mantıkçı ve felsefecilerin metodolojisini ise burhan kavramlarıyla tanımlamıştır. Bkz. (Görmez, 1997: 131); Ayrıca bkz. (el-Câbirî, 1990: 13-17). Felsefe ile Mantık normlarını esas alan metodolojilere örnek olarak bkz. (Bekiroğlu, 2015: 51-81).

⁴ Bunlar arasında mevzii, rivayet, dirayet, mezhebî, işârî, fikhî fennî ictimai, konulu gibi tefsir yöntemleri bulunmaktadır. Bkz. (Demirci, 2006: 35-75).

⁵ Geleneksel anlamda tefsirde rivayet ve dirayet ayrımı ve öznellik/nesnellik açısından değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi ve açıklama için bkz. (Sıcak, 2013: 126-164).

edilecek filolojik tahlillerle Kur'an'ın tek başına anlaşılmasının mümkün olmadığı⁶ veya rivayet unsurunun yine tek başına yeterli olmayacağı gerçeği müsellemdir. Bu gibi sebeplerle mutlak bir sonuca götürmese de⁷ Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde ele almak ve ilk muhataplarının kültürlerinden yararlanmak suretiyle tefsir etmek isabetli olacaktır (Demirci, 2006: 17).

Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına ve anlatılmasına imkân tanıdığı düşüncesiyle Kur'an'ın ilk muhataplarının nasıl anlaşıldığının ortaya konması ve indiği sosyal ortamı değerlendirebilmek açısından *nüzûl sırasına göre tefsir*'in ilgi çeken bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımı ortaya çıkaran nedenler arasında; ilk olarak İslam coğrafyasında etkisini gösteren oryantalist akımların tefsir metodolojisine tesir ettiği, bu ve benzeri yaklaşımların ortaya çıkmasında veyahut yeniden gündeme gelmesinde Batı'da exegesis⁸ ve hermeneutiğin (Gadamer, 1995: 11; Özcan, 1998: 9-12; West, 1998: 120; Kotan, 2001: 130-131; Tatar, 2004: 11-12) geçirdiği evrelerin İslam coğrafyasındaki tefsir metodolojisine etkisi ve yansıması zikredilebilir.

Bu yaklaşımı ortaya çıkaran nedenlerden bir diğeri de; İslam âleminin içinde bulunduğu durum sonucunda meydana gelen, Müslümanların ortaya koyduğu reformist/modernist yaklaşımlar ve İslam'ı yeniden anlama çabalarının merkezinde olan Kur'ânî yönelimlerdir. Bu yönelimlerin arkasında; Batı'nın bilim tarihinde geçirdiği evreleri İslam âlemi için de geçerli kılmayı düşünen, en azından böyle bir hedefi olmasa da Batı'da pozitivistme doğru gerçekleşen evrimden veya sonuçlarından etkilenen veyahut bu gelişmeler karşısında durmaya çalışan, bilginin nesnelleşme sürecini İslamî temeller üzerinde bina etme düşüncesinin olduğunu söylenebilir (Sıcak, 2013: 144).⁹ İslam'ı yeniden anlama çabaları hem farklı anlama ve hem de farklı metodolojilerin oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Modernist akımların bu husustaki amacı; İslam'ın ilk zamanlarındaki saflık ve dinamizmini yeniden hayata geçirerek, Müslümanların yaşantılarına arız olan durgunluğu, geriliği, zayıflık ve meskeneti ortadan kaldırmak (Demirci, 2003: 30) şeklinde özetlenebilir. Aynı zamanda bu yaklaşımın temel mottosu; "Kur'an'ı, indiği sosyal ortam

⁶ Filolojik (dilbilimsel) tefsir ile ilgili birçok çalışmada âyetleri anlamada sadece dile ait kaidelerin yetersiz kaldığı bu metodun da öznelliğe açık yönlerinin olduğu birçok örnekle ortaya konulmaktadır. Bu sebeple filolojik tefsirin de nesnel yorum açısından bir sınırının olduğu bilinmelidir (Sıcak, 2013: 268-269). Bu konuda yapılan çalışmalar ve örnekler için bkz. (Zülaloğlu, 2004: 81-94; Tayyar Müsaid, 2001; Soyalan, 2005: 190-200; Karagöz, 2010; Aydın, 2012a; Aydın, 2012b: 137, 147-8, 154-5).

⁷ Kur'an'ın kendi bütünlüğü içinde ele alınması durumunda da karşılaşılan öznel sonuçlar için bkz. Sıcak, 2014: 591-610

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayes ve Holladay, 1982; Margerie, 1995; Steck, 1998; Jeanrond, 2007: 41-80).

⁹ Genel olarak Avrupa'da meydana gelen fikrî ve ilmî hareketlerin İslam âlemine etkisi için bkz. (Soysaldı, 2001: 257).

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

çerçevesinde değerlendirmektir". Zira nüzûl sırasına göre hazırlanan tefsirlerde¹⁰ Kur'an sûrelerinin iniş sırası esas alınarak, toplumun geçirdiği evreler incelenmiş ve bu şekilde daha iyi sosyal ve psikolojik tahliller yapılması hedeflenmiştir (Draz, 1997: 245-262).

Belirlenen amaçlar muvacehesinde "Mushaf Tertibi"ne göre yapılan tefsir çalışmalarından farklı olarak Kur'an'ı, indiği nüzûl ortamı çerçevesinde değerlendirebilmek amacıyla nüzûl sırasına göre tefsirin ön plana çıktığı söylenebilir.

Kur'an'ı anlama çabaları arasında bir yöntem olan *Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* bu alanda yeni bir zihinsel gayretin ürünüdür. Kur'an'ın bu yöntemle okunması ve yorumlanması hususunda asr-ı saadetten günümüze farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur (Gözeler, 2009: 94-95; Ünsal, 2014: 54). Bu yaklaşımın ortaya çıkış meselesine ancak konumuzla ilgisi ölçüsünde değinilecektir. Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin evine kapanarak bir süre dışarı çıkmadığı, bu zaman zarfında Kur'an-ı Kerim'i nüzûl sırasına göre cem ve tertip ettiği yer almakta (Şehristânî, 2008: I, 19-23) fakat bu konuda iddiaların ispatını sağlayacak yeterince bilgi bulunmamaktadır (es-Suyûtî, 1993: I, 195; Derveze, 1998: I, 5). Hz. Ali'nin bu çalışmasının nüzûl sırasına göre değil; Kur'an'ı cüzlere ayırarak yapılan bir tasnif olduğu da belirtilmektedir (Okumuş, 2009: 16-17). Keza İbn Abbas ve diğer sahabeden gelen rivayetler bu yöndedir. Bu ve benzeri olayların varlığı nüzûl sırasına göre tefsirle ilgili tartışmaların tefsir tarihinde süregelen bir durum olduğunun ve bundan sonra da devam edeceğinin bir göstergesidir.¹¹

Kronolojik tefsirin ortaya çıkışı hususunda bir diğer görüş de bu usulün, oryantalist faaliyetler neticesinde ortaya çıkan modern bir yaklaşım olduğudur (Goldziher, 1955: 346; Okumuş, 2009: 20; Ünsal, 2014: 54). Kimileri ise bu iki görüşü birleştirerek ilk dönem İslam âlimlerinin ardından oryantalistlerin, sonrasında ise yine İslam geleneğini içerisinde değerlendirilecek olan yorumcuların nüzûl sırasına göre tefsir yaklaşımını öne çıkardıklarını savunmaktadır (Gözeler, 2009: 94-95).

Nüzûl sırasına göre tefsir metodu, tefsir geleneği içerisinde zaman zaman yer bulsa da ciddi manada gündeme gelmesinin, son dönemde ortaya çıkan ihtiyaçlara binaen olduğu söylenebilir. Zira Kur'an'ın nüzûl sırasına göre tefsiri anlayışı, 19. yüzyıl başlarında Oryantalistlerin ortaya attığı "Kur'an'ı kronolojik okuma" iddiası ile yeniden gündeme gelmiş, daha sonra Hindistan'da ve çağdaş Filistinli ve Mısırlı âlimler arasında da kabul görmüştür.¹² Bu bazen Kur'an'ı savunma amacıyla bazen de

¹⁰ Nüzûl sırasına göre tefsire dair yapılan çalışmalar ve tartışmalar için bkz. (Koçyiğit, 2013: 183-201; Dumlu ve Savaş, 2010: 163-180; Ünsal, 2014: 54-58).

¹¹ Ülkemizde nüzûl sırasına göre yapılan tefsir olarak dikkat çeken diğer çalışmalar da şunlardır; (Yılmaz, 2007; İslamoğlu, 2008; İslamoğlu, 2011).

¹² Mevlana Muhammed Ali (v. 1951), Mirza Ebü'l-Fazl (v. 1956), Mevlana Yakub Hasan Said (v. 1940), Hâşim Emir Ali (v. 1987), Muhammed Ecmel Han, Yusuf Raşit Hindistan'da Filistinli M. İzzet Derveze (v. 1984) Suriyeli Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde, Ebü'l-Yusr Abidin Şam'da ve Yusuf Râşid Mısır'da bu alanda çalışmaları olan ve bu usulü destekleyen âlimler arasında yer almaktadır. (Ünsal, 2014: 54-56).

farklı gayelerle yapılmıştır (Okumuş, 2009: 19-22). Oryantalistler Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in zihninin bir ürünü olduğunu, dolayısıyla Kur'an'ı nüzûl sırasına göre okuyarak Hz. Peygamber'i ve zihin dünyasını anlamaya ve yorumlamaya çalıştıklarını iddia etmektedirler. Bu iddialarını da Kur'an'ın nüzûl sırasını tespit için yaptıkları çalışmalar ve sonrasında ise bu sıraya göre yaptıkları okuma, anlamlandırma ve yorumlama faaliyetleriyle ortaya koymaya çalışmışlardır.¹³ Bu çalışmaların ise hem gündem oluşturma hem etkileme hem de cevaplanması gereken problemlere kaynaklık etme açısından Kur'an'ın nüzûl sırasına göre tefsirinin oluşumuna katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ayrıca iyi niyetli gerekçelerle bu yöntemi benimseyen ve savunan âlimler, söz konusu metotla tefsir yapılmadığı takdirde, sûrelerin iniş sırasındaki havayı yansıtamayıp kapalı kalacağını ve bazı hususların anlaşılamayacağını belirtmektedirler. Onlara göre aynı konuda birden çok nazil olan âyetlerde, sistematik bilgiye ulaşma ve verilen mesajın doğru algılanması ve anlaşılması, konu bütünlüğü içinde tekâmül sırasına göre tüm âyetlerin birlikte tefsir edilmesiyle mümkün olacaktır (Çalışkan, 2013: 132).

Çağdaş dönemde ortaya çıkan bu metoda yönelik değerlendirmelerde, birçok âlim bu tarz tefsir metoduna önem vermektedir. Yapılan incelemeler neticesinde Kur'an tefsiri alanında yeni bir yöntem olan nüzûl sırasına göre tefsir yaklaşımı, bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalarda da kullanılmaya devam edeceği görülmektedir. Ancak henüz yeni olan bu anlayışın metodolojik olarak da ortaya konulmaya çalışıldığı veya bu metodolojinin tam manasıyla geliştirildiğini söylemek oldukça zordur. Bu nedenle bir tefsir problemi olarak da bu konuda ayrı bir çalışmanın yapılması elzemdir.

2. Yeni Bir Tefsir İhtiyacı ve Beyânü'l-Hak Tefsiri

M. Zeki Duman'ın eserleri¹⁴ ve makaleleri¹⁵ incelendiğinde onun hem Kur'an'ı anlama hem de Müslümanların güncel problemlerine çözüm üretme noktasında ilmî çalışmalar yaptığı müşahede edilmektedir. Duman'ın eserini telif etmeden önce yazdığı makale ve çalışmalar incelendiğinde; onun *Beyânü'l-Hak* adlı tefsirine altyapı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmaya göre müellifin eserleri ve konuyla ilgili bazı makaleleri kendisini bu alana yönlendirmiş ve tefsirinin altyapısını oluşturmuştur. Bunlar arasında "Kur'an ve Müslümanlar Sempozyumu"nda sunduğu "Kur'an'ı Anlamada Temel Prensipler" isimli tebliğinde; Kur'an'ın tanımını yaparak bazı temel kriterler ortaya koymuştur. O'na göre Hz. Muhammed'e inzal edildiği kesin olarak bilinmeyen, ne imam Mushaf'ında ne ondan istinsah edilen nüshalarda ne de eldeki Kur'an'da yer almayan, ancak âhâd haberle nakledilen ve namazlarda

¹³ Bu alanda geniş bilgi için bkz. Bâzergan, 1998; Gözeler, 2016: 127-198.

¹⁴ (Duman, 1991; Duman, 1997; Duman 1999; Duman 2008; Duman 2008a; Duman, 2010; Duman, 2010a, Duman, 2011).

¹⁵ Mehmet Zeki Duman'ın tespit edebildiğimiz çeşitli alanlarda yaklaşık olarak kırk akademik makalesi vardır.

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

okunması caiz görülmeyen hiçbir metne Kur'an denilemez (Duman, 2005: 132). Bu ifadeyle Duman'ın Kur'an'ın yorumlarından ziyade Kur'an'ın kendisine yönelme gerekliliğini ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda Duman'ın bu ifadeleriyle; Kur'an metni ile sonradan kültür içerisinde “naslaşan Kur'an yorumları”nın birbirinden ayrılması ve hermeneutik bir yaklaşıma ve dekonstrüksiyona tabi tutulması açısından Kur'an metnini Kur'an'ın yorumlarından farklılaştırdığı söylenebilir.¹⁶

Duman, “On Dört Asırlık Tefsir Birikiminin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Olumsuz Etkileri” adlı makalesinde ise Kur'an'daki bir kısım ayetlere yapılan yorumların yanlış olduğunu ve bu yanlışın günümüzde de devam ettiğini iddia etmiştir.¹⁷ O, asırlar öncesi yapılan yorumların ve bunlara dayalı ictihatların günümüz meselelerine ışık tutabiliyorsa yararlanılabileceğini ancak bunların Kur'an'ı yeniden düşünmemize ve kavramamıza asla engel teşkil etmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre bilgi, ana kaynağından alınmadığı sürece, inananlar güçlü ve zinde kalamazlar; aksine daima cılız ve güçsüz kalmaya mahkûmdurlar (Duman, 1998: 27-48). Bu ifadeleriyle de Duman'ın söz konusu yanlışlardan arınmış yeni bir tefsirin yazılması ihtiyacını ortaya koyduğu söylenebilir.

Duman'ın tefsirini yazmasından sonra sunduğu “Kur'an'ı Anlama Metod ve İlkeleri” adlı tebliği ise hem tefsirden beklentilerini hem de tefsirinde ortaya koymaya çalıştığı amaçlarını özetler mahiyettedir. Ona göre Kur'an'ı anlamada tefsir ve tevil olmak üzere başlıca iki metod vardır. Tevil; lafzı tahlil ve beyan eden, tefsir faaliyetinden sonra gelen ve devam eden anlama çabasıdır. Bu iki yöntem kullanılırken mutlaka ön şartlar ve ilkelere uyulmalıdır. Metotsuz, ilkesiz ve bozuk bir niyetle yapılan tefsir, büyük oranda maksadı aşan manaya götürebilmektedir. Kurallarına uygun olarak Kur'an tefsir edildiği zaman;

1. Kişiden kişiye değişmeyen, makul ve mantıklı/objektif manayı anlamak mümkün olabilir.
2. Eski tefsir ve meallerde bulunan yanlış yorumların kısmen önüne geçilebilir.
3. İnsanların hayatlarında başlarına gelen felaketlerden dolayı Allah'a nispet edilen tüm olumsuzlukların kulun kendisinden kaynaklandığı gerçeği anlaşılır.
4. Kur'an'daki sembolik manaları kavramanın mümkün olduğu ve anlaşılmasının önünde hiçbir engelin bulunmadığı görülür.
5. Kur'an'daki ihtilafli bir kısım meselelerde çözüme ulaşılabilir (Duman, 2010: 379-426).

¹⁶ Benzer bir yaklaşım için bkz. (Karslı, 2003: 16).

¹⁷ Duman, Recim ayeti, boşanma meselesi insanın kan pıhtısından “alak” yaratılması, kadının yatağının ayrılması ve darp edilmesi (nüşûz), dünyanın bir öküzün boynuzunda veya balığın sırtında olması gibi meselelerde yanlış anlaşılmanın hala devam ettiğini iddia etmektedir. Bkz. (Duman, 1998: 27-48).

O, tefsirini telif gerekçesinde; bu alanda yapılan çalışmalarda bazı boşluklar ve hatalar bulunduğunu, ülkemizde telif edilmiş tefsirlerin manayı Türkçe'ye yansıtılmalarında ve açıklamalarında yetersiz olduğunu, ihtiyaçtan fazla bilgilerle gereksiz yere uzatıldığını, böylece Kur'an'ı bir bütün olarak anlama sorunu ortaya çıktığını belirtmektedir. O'na göre yapılan tefsirlerde ayetler bağlamlarından uzak, birbirinden ayrı hatta metinden koparılmış bölüm olarak ele alınmıştır. Bu durumun ise ayetler arası ilişkiler göz önüne alındığında mana bütünlüklerini ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Konular Kur'an bütünlüğü çerçevesinde ele alınarak incelenmemiş ve yapılan açıklamalar ayetler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaramamıştır. Ayrıca tefsirlerin çoğu birbirinin kopyası olup birinde bulunan hata diğerlerine de sirayet etmiştir. Özetle M. Zeki Duman; tefsirlerin önemsiz açıklamalar içermesi, gerekli birçok konuyu bütüncül açıdan ele alıp detaylı değerlendirme yapılmaması, diğer yandan ayetlerin evrensel ve güncel niteliklerinin yeterince yansıtılmamasının okuyucuda okuma zevkini azalttığı ve bıkkınlık doğurduğu (Duman, Beyânu'l-Hak/Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, 2008: 17-18) şeklindeki argümanlarla dilimizde bu tefsire duyulan ihtiyacı ve telif gerekçesini açıklamıştır.

3. Beyânu'l-Hak Tefsirinin Genel Hedefleri ve Özellikleri

Müellif M. Zeki Duman, nüzûl sırasına göre tefsir telifine Kur'an-ı Kerim'in eğitim-öğretim metoduna uygun şekilde ayet ayet, sûre sûre ve yirmi üç yıla yakın bir süre zarfında tedrici olarak indirilmesini gerekçe göstermiştir. Bunun temel amacı ise Kur'anî eğitim öğretim metoduyla insanların kalitesini ve değerini yükselterek bilgili ve Medenî bir toplum oluşturmak ve neticede örnek bir nesil yetiştirmektir. Bu bağlamda kendisinin de nüzûl sırasına göre tefsir telif etmekle bu amaca uygun olarak hareket ettiği söylenebilir. M. Zeki Duman tefsirinin genel amaçlarını ve özelliklerini şu şekilde özetlemekte ve Gazâlî'nin tanımıyla en fazla üç cilt sınırlamasıyla (Gazâlî, t.y.: I, 40) tefsirde iktisata uyarak tefsirinin aşırı bilgiye boğmayan, kısa ve öz olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ayrıca Duman, tefsirinde okuyucuyu konuya hazırlamak için ele aldığı sûrenin meal ve tefsirini yapmadan önce, sûrenin tarihi ve kültürel arka planı, nüzûl sebebi ve muhtevasıyla ilgili kısa ve öz bilgiler vermektedir. Tefsirde her bölüm sûrenin Mekkî ve Medenî olma özelliğine göre tarihsel ve kültürel bağlam dikkate alınarak açıklanmaktadır. Yorumlanan metin, okuyucunun Kur'an ile arasında sağlıklı bir iletişim kurabilmesi amacıyla Kur'an'ın düşünmeyi teşvik eden, değişmeyi ve gelişmeyi öneren, evrensel ve güncel vasıfları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Ayetler bütüncül bir şekilde ele alınarak siyak-sibak bütünlüğü ve dini telakki anlayışına göre tematik paragraflar halinde incelenmiş ve pasajlara ayrılarak açıklanmıştır. Mananın Türkçe'ye yansıtılmasında, ifade tarzı, ses tonu ve vurgusu, söz uyumuyla tam ve isabetli biçimde değerlendirilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca bazı tefsirciler tarafından iddia edilen (Mekkî sûrelerde Medenî, Medenî sûrelerde Mekkî ayetlerin yer aldığı görüşünün isabetli olmadığı, harf ve kıraat farklılıklarının manayı etkilemediği ve neshin olmadığı vb.) birçok konuda okuyucu aydınlatılarak iddialar delilleriyle açıklanmıştır (Duman, 2008: I, 21-26).

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu'l-Hak Örneği)

Duman, tefsirinin, bugüne kadar derli toplu kaleme alınmamış tefsir yöntemini (uygulamalı metot bilgisini) içerdiğini, en önemli özelliğinin ayetlerdeki kelimeler arası ve pasajlardaki tematik paragraflar arası inceliklerin araştırılması ve uygun bir dille Türkçe'ye yansıtılması olduğunu söylemektedir (Duman, 2008: I, 18). Diğer yandan gramer kuralları açısından ele alındığında metin "Beyânu'l-Hak"ta Türkçe'ye en uygun şekilde tercüme edilmiş ve önemli bazı kelime ve kavramlar incelenmiş, ayetler Hz. Peygamber'in kavli ve fiilî sünnetleri, nüzûl sebepleri, sahabî, tâbiîn, diğer müfessirler ve ilim adamlarının görüşleri dikkate alınarak açıklanmıştır (Duman, Beyânu'l-Hak/Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, 2008: 26-27).

Çağdaş akımların etkisiyle Kur'an'daki bazı ayetlerin ve konuların sorgulanması veya maksadı aşacak şekilde yorumlanması bilinen bir gerçektir. Duman, tefsirinde bunlara prim vermediğini, bu anlayışı reddettiğini ve maksadı aşan yorumlar yapmadığını özellikle vurgulamıştır. Böylelikle ayetlerin yorumunda çeşitli polemiklerden uzak durmuş ve ayetin lafzına en uygun manayı aklî ve naklî sağlam delillerle temellendirdiğini belirtmiştir (Duman, Beyânu'l-Hak/Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, 2008: 29).

Son olarak Duman'a göre "Beyânu'l-Hak"ta çağdaş tefsirlerde kullanılan bir metot olarak ayetlerden sonra Arapça bilen okuyucuların daha kolay anlaması için anahtar kelimeler konularak sözlük anlamları ve Arapça/Türkçe yazılışları verilmiştir. Dil açısından ele alındığında, tefsirde tercüme olarak Türkçe ifade biçimine, cümle kuruluşlarında ve metnin anlaşılmasında ise Arapça'sına büyük önem gösterilmiştir. Ayetler açıklanırken deyim, özdeyiş, darb-ı mesel, atasözü ve şiiirlerden faydalanılmış, sade ve akıcı bir üslup kullanılmış, birçok tefsir ve mealden yararlanılmıştır (Duman, 2008: I, 29-32). Bu bağlamda tefsiri, "Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri"ni öne çıkaran bir dirayet tefsiri olarak değerlendirilebilir.

4. Nüzûl Sıralı Tefsirin Çıkmazları

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e tek bir seferde değil de¹⁸ parça parça indirilmesini¹⁹ ifade eden tencim olgusunun hem Kur'ân'ın tümü hem de sûrelerin birçoğu için geçerli olmasının hem nüzûl sıralı tefsiri anlamlı kıldığı hem de böyle bir metodolojinin önündeki en büyük engeli teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle Mekke dönemine ait ayetlerin iniş tarihleri kesin olarak bilinmediğinden, nüzûle ilişkin kronolojik süreç de tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca defaten (tek seferde) inen sûreler olduğu gibi birçok sûrenin de parçalar halinde indiği böylelikle bir süre için birden fazla nüzûl ortamının geçerli olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra farklı sûrelerdeki ayetlerin pasajlar halinde birbirinin ardınca inerek sûrelerin mushaf

¹⁸ "Hakkı inkâra şartlanmış olan kimseler: "Kur'an ona bir bütün olarak bir kerede indirilseydi ya!" diyorlar. Oysa, Biz onu (sana) böyle tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde belli bir düzen içinde ağır ağır vahy ediyoruz ki onunla senin kalbini pekiştirelim." (Furkân, 25/32).

¹⁹ "Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için (bölüm bölüm) ayırdık ve onu safha safha peyderpey indirdik" (İsrâ, 17/106).

tertibindeki bütünlüklerini bozmadan sûrelerin bir bütün halinde sadece sıralaması değiştirilerek nüzûl sırasını esas alan bir tefsire ulaşılamayacağı açıktır.

Ayrıca nüzûl sıralı tefsirlerde sûreler pasajlar halinde ayrılarak ve sosyo-kültürel ortam göz önünde bulundurularak değerlendirilmelere gidilmediği görülmektedir.²⁰ İlgili örneklere bakıldığında genel itibarıyla sadece sûrelerin iniş sırasına göre tefsir yapıldığı bilinmektedir.

M. Zeki Duman'ın söz konusu iki çıkmazı sûre içi tertibin tevkifiliği ve sûrelerin bir bütün olarak Mekkî ve Medenî oldukları içlerinde diğer nüzûl gurubuna ait ayetlere rastlanmadığı ön kabulü ve iddiasıyla aşmaya çalıştığı görülmektedir. Ona göre Kur'an'ın sûreleri arasında ayetler topluluğunun (pasajlar) sûreler içerisindeki yeri tevkifidir. Hz. Peygamber'e pasajlar halinde bölüm bölüm indirilen Kur'an'ın nüzûlü yirmi üç yıllık bir süreçte tamamlanmıştır. Her bölüm Allah tarafından Levh-i Mahfuz'da kayıtlı bulunduğu plana uygun olarak Hz. Peygamber'e vahyedilmiştir. Hz. Peygamber de bu vahyi hafızasındaki yere uygun olarak vahiy kâtiplerine yazdırmıştır. Böylece bu bölümler Levh-i Mahfuz'daki dizilişine göre, tevkifi olarak ait oldukları sûreler içerisine yerleştirilmişlerdir. (Duman, 2005: 128-130). Nüzûl sıralı tefsir telif eden diğer müfessirlerin de çoğunlukla ayetlerin yerlerinin tevkifi olduğu görüşünü savundukları için metinsel ve kurgusal bağlamı sağlayamamaktadırlar.

Zeki Duman tefsirinin özelliklerini sayarken *Beyânu'l-Hak*'ta bazı tefsirciler tarafından iddia edilen "Mekkî sûrelerde Medenî, Medenî sûrelerde Mekkî ayetlerin yer aldığı görüşünün isabetli olmadığı²¹ vb. birçok konuda okuyucu aydınlatılarak iddialar delilleriyle açıklanmıştır." (Duman, 2008: I, 21-26) demek ve böylelikle sûrelerin tarihsel süreçte iç içe girişi sonucu oluşan engeli kaldırmaya çalışmaktadır. Bu iddianın kabul edilmesi durumunda bile dolaylı olarak ortaya konan çözümün nüzûl sırası olarak pasajları birbirini takip eden Mekkî sûrelerin kendi aralarındaki tedahüllerini veya Medenî sûrelerin yine kendi aralarındaki tedahüllerini aşmadığı belirtilmelidir.

Özetle ifade etmek gerekirse Kur'an ilimleri alanında birçok problemi aşamamasına rağmen ortaya çıkan bu yeni anlayış her ne kadar beklentileri karşılamasa da kayda değerdir. Bu kanaati taşıyan müfessirler de bu yaklaşımı esas alarak tefsirlerini telif etmişlerdir. Bu usul, dinin tedericiliğini merkeze alan ancak tevil ve tefsire yeterince yansımayan bir yorum olarak öne çıkmaktadır.

Nüzûl sırasına göre tefsir hakkında yaptığımız bu açıklamalardan sonra bu konuda yapılmış olan tefsirleri değerlendirmekte fayda görüyoruz. Bu bağlamda

²⁰ Bu tanımlamadan sembolik olarak tanımlayacağımız pasaj ayrımlarıyla Muhammed Âbid Câbirî'nin nüzul sırasına göre tertip ettiği tefsirini kısmen istisna edebiliriz. İlgili bölüm için bkz. (Câbirî, 2013: 195-205).

²¹ Derveze'nin bu hususta biraz daha temkinli bir şekilde "Mekkî sûrelerden büyük kısmı tek bir defada veya peşpeşe bölümler halinde nazil olmuştur." diyerek bu çıkmazı aşmaya çalıştığı görülmektedir. (Derveze, 1963: I, 13).

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

çalışmamızın bu kısmında ilk inen sûrelerden²² biri olarak kabul edilen Müddessir sûresiyle mushaf tertibinde ilk sırada yer alan Fatıha sûresini ele alacağız. Kur'an'ın ilk sûresi olması dolayısıyla müfessirlerin genel yaklaşımlarının ilk nüvelerini Fatıha sûresindeki yorumlarından tespit edebilmekteyiz. Nüzûl sıralı tefsirlerde Müddessir sûresinin ilk sıralarda yer alması benzer şekilde müfessirlerin genel yaklaşımlarıyla ilgili tespit imkânı sağlamaktadır. Üç tane klasik yöntemde yani mushaf tertibine göre tefsir telif edilen ana kaynaktaki yapılan yorumlar ile iki tane çağdaş dönemde nüzûl sırasına göre tefsir telif etmiş olan müfessirlerin yorumları karşılaştırılacaktır. Nüzûl sırasını esas alan bu tefsirlerden, *Beyânu' l-Hak* tefsirinin karşılaştırılacağı tefsiri belirlemede başlıca iki parametrenin kullanıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisini ilk ele alınan sûrenin hangisi olduğudur. İkinci olarak uzunluk açısından bir uyumluluğun aranması gözetilmiştir. Hacim olarak en uygun tefsir Câbirî'nin, *Fehmü' l-Kur'an* adlı üç ciltlik çalışması iken söz konusu eserin ve Meydânî'nin Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür adlı eserinin ilk sûre olarak Alak Sûresini tercih etmeleri bizi aynı metodu takip eden diğer eserlere yönlendirmiştir. Eserlerine Fatıha ile başlayan iki müelliften İslamoğlu'nun *Hayat Kitabı Kur'an* adlı eserinin *Beyânu' l-Hak*'a oranla oldukça muhtasar olması M. İzzet Derze'nin eserinin tercihinin daha mantıklı kıldığıdır.

Müddessir Sûresi Tefsirinde Yorum

Bu bölümde ilk inen sûrelerden biri olan Müddessir sûresi ele alınacaktır. Sûre, 56 ayetten oluşmaktadır ve kimi rivayetlere (Buhârî, "Tefsir" 74/1) göre bütün olarak inen (Suyûtî, 2006: I, 78-79; Ayrıca bkz. el-Askalânî, 2000: VIII, 865) Mekki sûrelerin ilkidir.²³ Hz. Peygamber'e hitaben ilk ayette geçen "Ey örtüsüne bürünen kişi" ifadesine istinaden "Müddessir" ismini almıştır. Mushaf tertibine göre 74. sırada olan sûrenin nüzûl sırasıyla ilgili farklı rakamlar verilmektedir. Nitekim sıralamada ihtilaf edilerek, Duman'a göre sûre nüzûl sırasında ikinci, Derze'ye göre ise beşinci sırada inmiştir. Bu tefsirlere bakıldığında daha ilk sûrenin hangisi olması gerektiğine dair bir ihtilafın görülmesi, bu yöntemin tutarlılığı bağlamında kesin yargıda bulunmayı oldukça zorlaştırmaktadır.

Şimdi örnek olması açısından sûrenin ilk ayetlerinde geçen kelimelerle ilgili birtakım yorumlar değerlendirilecektir:

1. "Ey bürünüp sarınan (Resulüm)!" (Müddessir, 74/1): Duman'a göre örtüsüne bürünmek; bizzat örtüye bürünüp sarınan, sıkıntıya bürünen veya nübüvvet görevini yüklenen kişi anlamına gelmektedir (Duman, 2008: I, 53). Derze ise Taberî tefsirini kaynak göstererek Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yle arasında geçen konuşmayı nakletmiş, "Beni örtünüz, beni örtünüz

²² İlk inen sûrenin hangisi olduğu ile ilgili rivayetler ve değerlendirmeleri için bkz. (Ünsal, 2014: 88-121).

²³ İlk vahyin veya bir bütün halinde nazil olan ilk sûrenin Fatıha sûresi olduğuna dair değerlendirme için bkz. (Ünsal, 2014: 118-121; Öztürk ve Ünsal, 2013: 104-108).

(Zemmilûnî)" sözünü aktarmakla yetinerek ayrı bir yorum yapmamış, yorumlarında ana kaynaklara yönelerek aktarımda bulunmuştur.²⁴

İlgili ibareyi Taberî (v. 310/923), uyurken elbisesine bürünen kişi (Taberî, 2008: X, 8283), Kurtubî (v. 671/1273), elbisesine bürünen ve uyuyan kişi (Kurtubî, 1993: XIX, 40-41) olarak yorumlamakta, İbn Kesîr (v.774/1373) ise mezkûr Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yle aralarında geçen konuşmayı aktarmakla yetinmektedir (Karlığa, 1990: IV, 440-441; İbn-Kesîr, 1991: I, 38). Buna göre müfessirlerin örtünme/bürünme kavramını somut anlamda değerlendirdiği, oysa Duman'ın ifadeyi zahiri manasından çıkardığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Duman'ın usûl bağlamında nüzûl sırasını esas almasının da yeterli olmayıp beraberinde başka belirleyici hususlara da ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Buna rağmen diğer müfessirler nüzûl sebebinin bağlayıcılığını esas almakla birlikte olayın zahir anlamda anlaşılması gerektiğini düşünmüşler ve anlatılan olaya bağlı kalmakla yetinmişlerdir. Bu anlamda kendi esasları çerçevesinde daha tutarlı görülmektedirler.

2. "Elbiselerini temizle" (Müddessir, 74/4):

Duman'a göre elbise ve beden temizliği olabileceği gibi "içini, dışını ve çevreni temizle, temizliğe titizlikle riayet et" manası çıkarılabilir. Bunun yanında Duman elbisenin, kişiye en yakın kimse anlamında kullanılmış olabileceğini (Bakara, 2/187) belirtmiştir. Bu nedenle ayetin manası "Ey Muhammed sana en yakın olanlardan başlayarak eşine, çocuklarına ve dostlarına hakkı tebliğ et" denilmiş olabilir. Çünkü Hz. Peygamber, zaten çevresinde içi ve dışı tertemiz olarak tanınmış pak bir insan olarak bilinmektedir (Duman, 2008: I, 54).

Derveze, ayeti Hz. Peygamber'e hoş, tatlı bir dil ve tevazu ile ortaya çıkmasının emredilmesi olarak yorumlamıştır (Derveze, 1998: I, 89).

Taberî ise "elbiseni günah ve zulüm üzerine giyme (zulüm yapma, günah işleme), günahlardan temizlen, amelini düzelt, sen sihirbaz ve kâhin değilsin, onların sözlerinden yüz çevir, elbiseni suyla yıka ve necasetten temizlen" şeklinde yorumlamıştır (Taberî, 2008: X, 8285-8288).

Kurtubî bu ayetle ilgili sekiz görüş olduğunu ifade ederek bunları; kalp, nefis, beden, aile, ahlak, din ve giyilen elbiselerin temiz tutulması olarak sıralamıştır (Kurtubî, 1993: XIX, 42-43).

İbn-i Kesîr ise Arapların sözünde durmayan kimseye "elbiseleri kirlidir" dediklerini, bu sözden hareketle ayeti elbisenin gınahtan temizlenmesi, helal kazançtan giyinmesi, kalbini ve niyetini temizlemesi (İbn-Kesîr, 1991: IV, 442) olarak yorumlamıştır.

3. "Pislikten (Rücz) uzak dur" (Müddessir, 74/5):

Duman'a göre bu kelime günah, kötülük, kir, Allah'a şirk koşmak, putlar ve puta tapanlar (Tevbe, 9/28) gibi maddi ve manevi pislikler anlamındadır. Hz.

²⁴ Burada örnek olarak aynı yaklaşımla tefsir telif eden Derveze ayeti, Taberî (v. 310/923) ve Âlûsî (v. 1270/1854) tefsirinden alıntı yaparak yorumlamıştır. Bkz. (Derveze, 1998: I, 89).

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

Peygambere; “yakınlarından başlayarak çevrendekileri şirk ve putlardan uzaklaştır ve üzerindeki içine kapanıklık halini bir an önce at” gibi anlamlara gelmektedir (Duman, 2008: I, 54).

Derveze ise “rücûz” kelimesinin fuhuş, günah ve putlar anlamına geldiğini belirtmiştir (Derveze, 1998: I, 88-89).

Taberî ayeti “putlara tapmayı, günahları ve azap gerektirecek işleri terk et” olarak yorumlamıştır (Taberî, 2008: X, 8288-8289).

Kurtubî'ye göre Hz. Peygamber'in puta tapmaktan ve azap gerektirecek işlerden uzak durması, pislik ve günahlardan arınması emredilmiştir (Kurtubî, 1993: XIX, 44-45).

İbn Kesîr ise ayeti putlara tapmaktan ve günahlardan uzak durmak anlamına geldiğini ifade etmiştir (İbn-Kesîr, 1991: IV, 441).

Bu ayetlere nüzûl sırasına göre tefsir sahipleri; Duman ve Derveze'nin yaptığı yukarıda zikrettiğimiz yorumlarına bakıldığında diğer klasik tefsirlerden farklı bir anlam vermedikleri, klasik tefsirlerde geçen birtakım yorumları aynıyla takip ettikleri görülmektedir. Bu durum ele alınan ayetler özelinde “nüzûl sırasına göre tefsir” ile “mushaf tertibine göre tefsir” arasında anlam bakımından bir fark olmadığını göstermektedir. Ayrıca Duman, sıklıkla ayetin kelimelerini kendinden sonra nazil olan diğer bir ayetin kelimeleri ile tefsir etme yoluna gitmektedir. Burada da Kur'an kelimelerinin indiği dönemde farklı bir anlamda kullanılmış olabileceği ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu da nüzûl sırasını esas alan bir yorumun göz önünde tutması gereken bir husustur.

1. Fatıha Sûresi Tefsiri

Mekkî bir sûre olan Fatıha sûresi birden çok isme sahiptir²⁵ ve yedi ayetten oluşmaktadır. Fatıha sûresinin tefsirinde nüzûl sırasına ve mushaf tertibine göre yapılan tefsirleri karşılaştırdığımızda şu hususlar dikkat çekmektedir:

Duman'a göre Fatıha mushafta birinci, nüzûlde beşinci sûredir ve kendisi tefsirinde niye bu sûreyi birinci sırada ele aldığını belirtmemektedir. O, tefsirin girişinde Fatıha sûresinin mana yönünden üç bölümden oluştuğunu belirterek bunları şu şekilde sıralamaktadır: *Birincisi*, kulun bilerek ve samimi olarak, hamd ve şükür ederek, Allah'ın rahman ve rahim vasıflarını övmek. *İkincisi*, kul, ezelde verdiği söze sadık kalarak acziyetini itiraf ile kulluğunu ikrar ederek tekrarlamak. *Son olarak* mü'minin iman ve kulluk bilincini ölümüne kadar koruyabilmesi için Rabbi'nin desteğine ihtiyacı olduğu bilinciyle, hidayeti artırıp sıratı müstakimde daim olma, hakta sabit kılmasını talep ve dua etmekte yani Allah'a şükür, kulluğun itirafı ve duadır. Duman'a göre; kültürümüzde Fatıha sûresi denince ölümler akla gelir ve sanki bu sûre ölümlere inmiş gibi kabul edilir. Mezar taşlarına Fatıha ibaresi yazılması bunun

²⁵ 1. Ümmü'l-Kitâb 2. Ümmü'l-Kur'ân 3. Fâtihatü'l-Kur'ân 4. Fâtihatü'l-Kitâb 5. el-Kur'ânü'l-Azîm 6. es-Seb'u'l-Mesânî 7. el-Vâfiye 8. el-Vâkiye 9. el-Kenz 10. el-Kâfiye 11. el-Esâs 12. en-Nûr 13. er-Rukye 14. eş-Şifâ 15. eş-Şâfiye 16. es-Salât 17. ed-Duâ' 18. et-Taleb.

bir göstergesidir. Ölüye üç İhlas bir Fatiha okumak yakınlarının ölümlere karşı bir görev olarak algılanmaktadır. Oysa bu sûrenin muhatabı ölümler değil, hayattaki insanlardır. Hedef, mü'minin Rabbi ile arasındaki bağı sıkı tutmak, kulluk bilincini korumak, onu yenilemek ve yalpalamadan sırat-ı müstakim üzere yaşamasına katkıda bulunmaktır. Müslümanların Kur'an hakkındaki yanlış telakkileri, Kur'an'ın ruhu ve özü olan Fatiha'nın mana ve maksadına uygun düşmeyen tarzda okunup değerlendirilmesine neden olmaktadır. Her mü'min günde 40 defa ahdini vurgulu biçimde yenilemiş sırat-ı müstakim üzere daim olmak için dua etmiş olur. Sûre sadece namazda ve ölümden değil, kulluk bilincinin zinde tutunabilmesi için her zaman ve mekânda bu bilinçle Fatiha sûresi okumayı adet edinmelidir (Duman, 2008: I, 37-38). Bu yorumlarla birlikte Duman'ın, içerdiği mesajın öneminden dolayı Fatiha sûresini başa aldığı değerlendirilmesi yapılabilir. Bu durumda da sûre içeriğinin önemi nüzûl sırasının önemini önüne geçerek *Beyânu'l-Hak*'ta uygulanan yöntemle çeliştiği söylenebilir. Zira Suyûtî'ye göre öneminden dolayı Fatiha sûresi Mekke ve Medine'de iki kez nazil olmuştur. (Süyûtî, 2004: 48) Bu durumda nüzûl sırasına göre tefsir metoduna bağlı kalınarak hem Mekke hem Medine'deki nüzûl ortamına göre iki ayrı yorum ortaya konulmalıdır.

Sûrenin tefsirinde "alem" in her şeye delalet ettiğini belirten Duman, "hidayet" kavramını başka ayetlerle açıklayarak "hamd" in kalp, dil ve bedenle birlikte yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca ayet ve hadislerle "gazap edilenlerin" Yahudiler, "dalalette olanların" Hristiyanlar olduğunu açıklamaktadır. Râzî'ye atıfta bulunarak bu izahlar doğru olmakla beraber birincilerin (Yahudiler) amelde, ikincilerin itikatta (Hristiyanlar) kusur işlediklerini belirterek ayeti yalnız Yahudi ve Hristiyanlara tahsis etmeyip inkâr olmamak şartıyla amelde kusur işleyenlerin gazap edilenler, itikatta kusur işleyen kimselerin de dalalette olanlara dâhil olacaklarını söylemektedir (Duman, 2008: I, 40-44). Duman yaptığı yorumlarda, dirayet tefsirlerinde olduğu gibi rivayet unsurlarından yardım alarak ve Kur'an'ın Kur'an'la kendi bütünlüğü içerisinde değerlendirmesine önem verdiği ve bunda başarılı olduğu görülmektedir. Tefsir geleneğinden eserinin mukaddimesinde belirttiği hedeflerle uyumlu bir şekilde aşırıya gitmeden gerekli hassasiyeti göstererek istifade ettiği gözlenmektedir. Bununla birlikte müellifin sûrenin nüzûl sırasının ve tarihsel bağlamının getirebileceği etkileri yorumlarında kullanmadığı görülmektedir.

Derveze'ye göre Fatiha sûresi mushafta ilk sırada yer alan ve tam olarak ilk inen sûre olması dolayısıyla nüzûl sırasına göre birinci sûredir. O bu iddiasını hem rivayetlerden hem sûrenin muhtevâsından hem de bu sûrenin Müslümanlar için önemi açısından getirdiği delillerle desteklemekte ve niçin bu sûreyi eserinde birinci sıraya aldığı açıklamaktadır (Derveze, 1998: I, 13). O, Fatiha sûresini dört bölüme ayırmıştır: Bunlardan *birincisi*, kâinattaki varlıkların Rabbi olan Allah'a hamdın vurgulanmasıdır. *İkincisi* Allah'ın rahmeti ve din günü (hesap gününün) sahibi olduğunun vurgulanmasıdır. *Üçüncüsü*, insanların sadece Allah'a kulluk edip ondan yardım isteklerine karşı yaptıkları hitaptır. *Son olarak* insanların kendilerini doğru yola ulaştırması için Allah'a dua etmesi ve bu yolun nimet verilenlerin yolu olup

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

gazaba uğrayan ve dalalette düşenlerin yolu olmadığını belirtilmesidir (Derveze, 1998: I, 14-18). Derveze birçok müfessirin sûrenin sonunda geçen “gazap edilenlerin” Yahudiler, “dalalette olanların” Hristiyanlar “sıratı müstakim”in de İslam dini olduğunu söylediklerini belirterek, kendi fikrinin farklı olduğunu nüzûl sırasına göre tefsir metodu bağlamında getirdiği delillerle beyan etmektedir. Ona göre; Fatiha sûresinin ilk inen sûre olduğu, oysa Mekke döneminde Yahudi ve Hristiyanlara yumuşak davranıldığı bilinmektedir. Derveze, müfessirlerce delil olarak sunulan Hz. Peygamber’in gazap edilen ve dalalette olanların Yahudi ve Hristiyanlar olduğu rivayeti sahih ise hadisteki ifadeyi Yahudi ve Hristiyan olarak yorumlamak için hadisin Medine’de vürud bulunduğunu kabul etmek gerektiğini, bu takdirde hadisle sonradan böbürlenip inatlaşan Yahudi ve Hristiyanların kast edilmiş olabileceğini belirtmektedir (Derveze, 1998: I, 18). O, nüzûl ortamını tanımlamak adına tarihi bir bilgi olarak paylaştığı “Mekke döneminde Yahudi ve Hristiyanlara yumuşak davranıldığı” olgusunu hem Kur’ân’ın aynı döneme ait pasajlar içindeki birçok ayetini aktararak hem de Medine dönemine yaptığı yönlendirmeyi yine medenî diğer Kur’ân ayetleriyle destekleyerek sunmaktadır. Böylelikle Derveze’nin üç boyutlu olarak; hem Fatiha’nın nüzûl sırasına göre yorumunu hem de Mekkî ve Medenî diğer sûrelerin nüzûl sırasına göre edindikleri anlam alanını tek bir yorumda birleştirdiği görülmektedir. Özetle Derveze’nin Kur’ân ilimlerini, rivayet verilerini ve Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsir metodunu nüzûl sırasına göre tefsir metodolojisiyle uyum içerisinde bir dirayet unsuru olarak kullandığı ifade edilmelidir.

Derveze burada nüzûl sırasına göre tefsir mantığına uygun olarak zihin yürütme yoluyla bu yorumun doğru olmama ihtimalini ifade etmekte, tarihsel açıdan getirdiği bir delille bu iddiasını ispatlamaktadır. Bununla birlikte kesin merfu ve sahih olan rivayet unsurunu göz ardı etmeksizin, “itibar sebebin hususiliğine değil lafzın umumiliğinedir” şeklindeki usul kaidesinin hakkını vererek (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, 1998), Kur’ânî hükümlerin ve anlamların evrenselliği (En’âm, 6/19; Yûsuf, 12/104; İbrahim, 14/52; Furkân, 25/1; Kalem, 68/52. Ayrıca bkz. Kesler, 1996; Altundağ, 2004; Buladı, 2010: 237-249) dâhilinde bu veriyi işlemiştir. Hadisin Medine döneminde vürud bulmuş olabileceği üzerine bir telife giden Derveze böylelikle hem dirayet hem rivayet unsurlarını tefsirinde en güzel bir şekilde kullanmış aynı zamanda vahyin başta Hz. Peygamber olmak üzere ilk muhatapları açısından ne ifade edebileceğini nüzûl sıralı tefsir metoduyla okuyucuya aktarmıştır. Bu yaklaşımıyla Derveze’nin yorumlarında Kur’ân’daki tadrîcîliği (Şer’î hükümlerin aşamalı konulması anlamında bir terim. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkan, 2011: XXXX, 265-267; Demirci, 2002; Canan, 1993.) de yansıtıldığı söylenmelidir.

Klasik tefsirlerden Taberî sûrenin nüzûlüne dair bir rivayette bulunmasa da Cebrâil’in ilk indirdiğinin istiaze ve Alak sûresinin ilk ayetleri olduğuyla ilgili bir rivayete yer vermiştir (Taberî, 2000: I, 120). Kurtubî sûrenin nüzûlünü ayrıntılı bir şekilde ele almış sûrenin hangi sûrelerden önce veya sonra olduğuna dair rivayetleri aktarmıştır. (Kurtubî, 1964: I, 81-83). İbn Kesîr sûrenin sadece Mekkî, Medenî veya hem Mekkî hem Medenî oluşuna dair rivayetleri değerlendirmiş herhangi bir delil

getirmeden birinci görüşün -Mekkî olduğunun- en kuvvetli görüş olduğunu söylemiştir (İbn-Kesîr, 2015: I, 129).

Ayetlerin yorumunda Taberî; hamd-şükür ve mâlik-melik kavramlarını inceleyerek, “alem”in tanımını geniş olarak yapmıştır. Ayrıca “kendilerine nimet verilenlerin” Peygamberler, Siddıklar, Şehitler ve Salihler gibi itaat ve ibadet üzere olan kimseler olduğunu belirterek hadisten delillerle “gazaba uğrayanların” Yahudiler, “dalalette olanların” da Hristiyanlar olduğunu açıklamıştır (Taberî, 2000: I, 154-164).

Kurtubî, Fatiha sûresinin tefsirinde sûrenin ayet sayısı, faziletleri, isimleri, namazda “Fatiha” okumanın ve “amin” demenin hükmü gibi konuları geniş şekilde değerlendirmiş sonundaki “gazap edilenler” ve “dalalette olanlarla”, cumhura göre Yahudi ve Hristiyanların kast edildiğini ancak başka kimselerin de kast edilmiş olabileceğini belirtmekle yetinmiştir (Kurtubî, 1964: I, 77-80).

Nüzûl sırasına göre tefsir yapan müfessirlerin iki temel noktada değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bunlardan birincisi sûrelerin nüzûl sırasını tespit etme ve bu tespiti delillendirmedir. İkinci olarak ise sûrelerin nüzûl sırasına göre tefsir edilmesinin Kur’ânî manaya ve yapılan yorumlara nasıl etki ettiği belirtilmelidir. Ele alınan ayetler özelinde yapılan değerlendirmede Duman’ın bu iki parametre açısından sadece sûrenin sıralamasını herhangi bir delillendirmeye gitmeden metodolojiye uyumlu bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Bununla beraber bu usulün yoruma ve manaya nasıl etki ettiği çok belirgin olarak ortaya konulamamış başka bir ifadeyle biz araştırmacılara kapalı kalmıştır.

Derveze’nin tarih olarak söz konusu metodolojinin ilk adımları diyebileceğimiz bir safhada yer almasına rağmen her iki parametre açısından da oldukça başarılı bir çalışma ortaya koyduğu belirtilmelidir. Kendisi hem sûrenin sıralandırmasını yapmış aynı zamanda bu tercihi delillendirmiştir. Oysaki sıralandırmayı yapsa da Duman’ın böyle bir delillendirmeye gitmediği görülmektedir. Ayrıca tarihsel bağlamın ve nüzûl sürecinin yapılan yoruma nasıl etki edebileceğini ve bu etkinin tefsirin diğer unsurlarıyla nasıl telif edileceğini Derveze aynı şekilde tefsirinde örneklemektedir. Derveze’nin bu pratiği sunarken Kur’ân yorumuyla sınırlı kaldığı ve temel mana için bir ayrıcalık getirmediği belirtilmelidir. Böylelikle Derveze’nin tefsirinde sahip olduğu metodolojinin etkinliği, yorum adına kendini gösterirken manaya etki edemediği böylelikle de metodoloji adına oluşturulan beklentinin yoruma yansımadağı görülmektedir.

Duman’ın özgünlüğünün bu durumda doğru olduğunu düşündüğü mananın en kısa yoldan muhataba aktarımı olduğu söylenebilir. Algılama, anlama ve anlatma üzerine inşa edilen tefsir amelîyesi (Görener, 2003) açısından düşünüldüğünde onun algı safhasında Kur’ân’ın ayetteki ana mesajına yoğunlaştığı; anlama safhasında ayetin daha iyi anlaşılmasını sağlayan ve yanlış anlaşılmasını önleyen, doğru anlaşılmasına vesile olan Kur’ân ilimlerinden istifade ettiği, modern toplumun getiri ve ihtiyaçlarını vurguladığı ve ayetleri anlatma safhasında ise okurun eğitimini ve bu eğitimin sürdürülebilir olmasını öne alarak diğer tefsirlerden daha veciz ve konu

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânü'l-Hak Örneği)

bütünlüğüne uygun bir üslupla ayetleri nüzûl sırasına göre tefsir metodolojisinden kısmen bağımsız olarak, dirayet ve rivayet unsurlarıyla başarılı bir şekilde tefsir ettiği görülmektedir. Bu şekilde özetleyeceğimiz pratiğin nüzûl sırasına göre tefsir yaklaşımının temel mottosu olan “Kur'an'ı, indiği sosyal ortam çerçevesinde değerlendirme” olgusunu “Kur'an'ı, yaşanılan sosyal ortam çerçevesinde değerlendirme” şeklinde sonuçlandırdığı ifade edilebilir.

Netice itibariyle M. Zeki Duman ile aynı yaklaşımla tefsir telif eden İzzet Derveze'nin yorumlarında ayetlere aynı perspektiften baktıkları ve klasik tefsirlerden farklı olarak temel manaya etki edecek bir değişime gitmedikleri görülmektedir. Buna ek olarak aynı metodu kullandıklarını aktaran bu iki müfessirin söz konusu metodu pratiğe yansıtma açısından birincil manada olmasa da temel mana üzerinde örgülenen yorumlarda oldukça farklı bir sonuca ulaştıkları söylenebilir. Bu sebeple de bu metodu pratiğe dökmenin oldukça zor olduğu ve özel alan birikimine sahip olmayı gerektirdiği ifade edilebilir. Bütün bu yorumlardan anlaşılmaktadır ki müfessirler önceliklerden yararlanmış ve birbirine benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Böylece nüzûl sırasına göre tefsir yapan müfessirlerin yorumları ile mushaf tertibine göre tefsir yapan müfessirlerin yorumları arasında anlam açısından herhangi bir fark olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Kur'an'ı anlama çabası içerisinde değerlendirilecek asırlar boyu devam eden mushaf tertibine göre tefsir faaliyetlerine ilaveten yeni bir yöntem olarak *Nüzûl Sırasına Göre Tefsir* çağdaş bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöntemle yapılan çalışmalar arasında ülkemizde telif edilen tefsirlerden ilki M. Zeki Duman'ın *Beyânü'l-Hak Nüzûl Sırasına Göre Tefsir* isimli eseridir.

Kur'an'ın nüzûl sırasına göre tefsiri yaklaşımı, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in zihninin bir ürünü olduğunu iddia eden Oryantalistlerin Hz. Peygamber'i ve zihin dünyasını anlamaya ve yorumlamaya çalışma amacıyla “Kur'an'ı kronolojik okuma” iddiası ile başlamıştır. Oryantalistlerin Kur'an'ı nüzûl sırasına göre okuyarak anlama ve yorumlama metodu daha sonra da bir kısım Müslüman âlimler arasında kabul görmüş ve uygulanmıştır. Bu bazen Kur'an'ı savunma amacıyla bazen de farklı gayelerle yapılmıştır. Böylece nüzûl sırasına göre tefsir metodu modern dönemde Kur'an tefsirinde öne çıkmıştır.

Nüzûl sıralı tefsir müellifleri metodoloji ve ana hedeflerini açıkladıkları giriş bölümlerinde yöntemin çıkmazları olarak adlandırdığımız, yöneme yapılan bizim de birçok yönden haklı bulduğumuz eleştirilere karşı sadece “yanlıştır, yerinde değildir, isabetli olmaz” gibi ifadelerle kendi yaklaşımlarını izah etmeye çalışmaktadırlar. Bu ifadelerde ilmî herhangi bir delillendirme yoluna gidilmediği ve çoğu zaman mesnetsiz hükümlerle tenkitleri cevaplandırılma gayretinde oldukları görülmektedir. Her ne kadar ilgili bölümlerde nüzûl sıralı tefsiri savunan bu kaziyeler ve hükümler müellif tarafından açıklanmaya çalışılsa da kanaatimizce bunlar nüzûl sırasına göre tefsir metodunun ana umdelerini oluşturan meseleleri açıklamak için yeterli değildir. Esasen Kur'an tefsiri alanında yeni bir yöntem olarak ortaya çıkan nüzûl sırasına göre

tefsir yaklaşımının bundan sonra da müfessirlerce kullanılacağı düşünüldüğünde bu yaklaşımın özgün ve gerekli savunması yapılmış bir metodolojisi bulunmadığı hususu özetle teorik plandaki “tecrübe edilmemişlikten” kaynaklanan problemler dikkatle üzerinde durulması ve açıklığa kavuşturulması gereken temel meseledir.

Nüzûl sıralı tefsir telif eden müfessirlerin, genel itibarıyla sûrelerde ayetlerin yerinin tevkifi olduğu ön kabulü nedeniyle nüzûl sırasına göre Kur’an tefsiri yaklaşımı, ayetlerin nüzûl sırasına göre tertibinden değil sadece sûrelerin tertibinden ibaret olmaktadır. İstisna olarak gösterilebilecek çalışmaların ise pasaj pasaj Kur’ân tefsiri yöntemini ancak sembolik düzeyde ele aldıkları görülmektedir. Bu durum nüzûl sıralı tefsirlerdeki nüzûl sırası iddiası bakımından yönetsel olarak izaha muhtaç diğer bir alanı oluşturmaktadır.

Nüzûl sıralı tefsir yaklaşımının M. Zeki Duman ve aynı yaklaşımla tefsir telif eden İzzet Derzeze’nin tefsirlerinin yansıtması beklenen noktalardaki yorumları açısından -hem bu iki tefsir hem de klasik tefsirlerle kıyaslandığında- yapılan teviller bakımından temel anlamlar açısından farklı olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle tefsir faaliyetinin algılama ve anlama safhaları açısından bir gelişme ve yeniliğin ortaya konulmadığı, sadece tefsir faaliyetinin son safhasını oluşturan anlatma-açıklama açısından içeriğe kısmen etki eden tertipsel bir değişikliğe ulaşıldığı söylenebilir.

“Kur’an’ı, indiği sosyal ortam çerçevesinde değerlendirme” değil de “Kur’an’ı, yaşanılan sosyal ortam çerçevesinde temel mesajını öne çıkararak değerlendirme” şeklinde tanımlanabilecek yaklaşımıyla M. Zeki Duman’ın bu kıymetli eserindeki çıkarım ve yorumlarda klasik ve çağdaş tefsirlerden kendi hedefleri açısından birçok yönden ayrıldığı tespit edilmektedir. Bu durumun, *Beyânü’l-Hak* tefsirinin nüzûl sırasına göre tefsir metodolojisinin; Derzeze, Meydânî ve Cabirî’den farklılaşmasıyla sonuçlandığı ifade edilmelidir. Kendine has, farklı bir yönünü ele aldığı alana katkısı açısından bu durum Duman için bir eksiklik olarak görülmesi de diğer müelliflerden farklı olarak gözettiği metod ve öncelikleriyle onlardan ayrıldığı şeklinde ifade edilmelidir. Benzer yaklaşımla tefsir telif eden diğer müfessirlerin Derzeze örneğinde ayrıntılı bir şekilde belirtildiği üzere metodolojiye daha fazla sadık kalarak bu metodu kullanmada ve Kur’ân yorumuna etkisini göstermede oldukça başarılı yorumlar ortaya koydukları söylenebilir. Bu çalışmaların çokça abartılmış olarak tavsif edilecek güncel beklentiye cevap vermeleri durumunda kendi değerlerini artırmaktan çok bugüne değin farklı metotlar içerisinde gelişmiş yorum faaliyetlerinin değerinin sanal olarak düşürüleceği bilinmelidir. Çünkü temelde filoloji üzerine bina edilen Kur’ânî manalar sabit kalmakta ancak bu manalar üzerinde örgülenen yorumların yenilendikleri veyahut muhatapları tarafından daha anlaşılır hale getirildikleri ortaya konulan yorum pratiğinde görülmektedir. Bununla birlikte metoda ait yorum örnekleriyle muhatabın algısını rahatlatma ve zihin örgüsü içinde canlılık oluşturma amacının kısmen gerçekleştiği, zihinsel sıralama yönünden bir farklılık ve kolaylık gözetildiği ve buna ulaşıldığı belirtilmelidir.

Kaynakça

- Albayrak, H. (2009). Tefsir Usûlü. İstanbul: Şule Yayınları.
- Altundağ, M. (2004). Kuran'ın Evrenselliği (Delilleri, Karşıt Görüşün Analizi). Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası, I(I), 101-134.
- Aydın, İ. (2012). Kur'ân Müphemleri Olarak Zamirler. İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- Aydın, İ. (2012). Kur'ân'ın Filolojik Yorumu (Tarihsel Gelişim ve Sorunlar). İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- Aydın, M. (2009). Rivayet Tefsiri' Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(20).
- Bazergan, M. (1998). Kur'an'ın Nüzul Süreci. (M. F. Yasin Demirkıran, Çev.) Ankara: Fecr Yayınevi.
- Bekiroğlu, H. (2015). Mantiğın Bir Tefsir Yöntemi Olarak Kullanılması: Muhammed Hâdimî'nin Enfâl Sûresinin 23. Ayetini Tefsiri. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 51-81.
- Buladı, K. (2010). Kur'ân Kendisini Nasıl Tanıtır? İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Çalışkan, N. (2013). Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ve Tefsiri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canan, İ. (1993). Resûlullah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedric" Prensipleri. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(11), 37-73.
- Cerrahoğlu, İ. (1993). Tefsir Usûlü (9. baskı b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (2009). Tefsir Tarihi (4. Baskı b.). Ankara: Fecr Yayınları.
- Demirci, M. (2002). Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi(9), 175-198.
- Demirci, M. (2003). Kur'ân'a Modernist Yaklaşımlar. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.
- Demirci, M. (2006). Konulu Tefsire Giriş. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Derzeze, M. İ. (1998). et-Tefsîru'l-Hadîs/Nüzul Sırasına Göre Kur'an (2 b.). (A. Ç. Şaban Karataş, Çev.) İstanbul: Ekin Yayınları.
- Draz, M. A. (1997). Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifi'ne Edebi Eleştiri. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Duman, M. Z. (03-04 Aralık 2010). Kur'an'ı Anlama Metod ve İlkeleri. Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum -Tefsir ve Toplum (s. 379-426). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Duman, M. Z. (14-15 Mayıs 2004). Kur'an'ı Anlamada Temel Prensipler. VII. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Müslümanlar, (s. 99-132). Kayseri.
- Duman, M. Z. (1991). Kuran-ı Kerim ve Tıbbı Göre Tüp Bebek. İstanbul: Nil Yayınları.

- Duman, M. Z. (1997). Vahiy Gerçeği. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Duman, M. Z. (1998). On Dört Asırlık Tefsir Birikiminin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Olumsuz Etkileri. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(10), 27-48.
- Duman, M. Z. (1999). Beş Surenin Tefsiri. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Duman, M. Z. (2008). Beyânu'l-Hak/Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri (2. baskı b.). İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Duman, M. Z. (2008). Kur'an-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları. İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım.
- Duman, M. Z. (2010). İslam'da Namaz ve Teheccüd. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Duman, M. Z. (2010). Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar (4 b.). İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Duman, M. Z. (2011). Kur'an-ı Kerim'de Adab-ı Muaşeret Görgü Kuralları (2 b.). İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım.
- Duman, M. Z. (2013). Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre Tefsir Edilmesi. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII(23), 183-201.
- Duman, M. Z. (29 Haziran-01 Temmuz 2012). Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi. Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu, (s. 23-55). Çorum.
- Duman, M. Z. (7-8 Haziran 1994). Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız? Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri (s. 21-32). Bursa.
- Duman, M. Z. (7-8 Haziran 1994). Asr-ı Saadet'te ve Günümüzde Kur'an'a Bakış Açısı. A. Birışık (Dü.), Kurav Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız? Sempozyumu. içinde Bursa.
- el-Askalânî, İ. H. (2000). Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Fethü'l-Bârî Şerhü Sahîhi'l-Buhârî. Riyad.
- el-Câbirî, M. A. (1990). Bünyetü'l-Akli'l-Arabî, Merkezu Dirâsâtil'- Vahdeti'l-Arabiyye. Beyrut.
- Erten, M. (1998). Nass-Yorum İlişkisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gadamer, H.-G. (1995). Hermeneutik (Yorum Bilgisi) Üzerine Yazılar. (D. Özlem, Çev.) Ankara: Ark Yayınevi.
- Gazâlî, E. H.-T. (t.y.). İhyâu 'Ulûmiddîn. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Görener, İ. (2003). Anlama-Algılama ve Tefsir. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVII, 275-304.
- Görmez, M. (1997). Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, . Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gözeler, E. (2016). Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi. İstanbul: Kuramer Yayınları.

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

Hayes, J. H., & Holladay, C. R. (1982). *Biblical Exegesis : A Beginner's Handbook*. Atlanta: John Knox Press.

İbn-Kesîr. (1991). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm/Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*. (B. Karlığa, & B. Çetiner, Çev.) İstanbul.

Jeanrond, W. G. (2007). *Teolojik Hermenötik: Gelişimi ve Önemi*. (E. Kuşçu, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.

Kara, Ö. (1998). *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İtibar Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğindedir İlkesine Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımı*. Ankara: Ankara Üniv. SBE.

Karagöz, M. (2004). *Tefsirde Rivayet-Dirayet Ayrımının Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti*. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2(5), 46.

Karagöz, M. (2010). *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Karlığa, B. (1990). *Muhtasar Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*. İstanbul : Çağrı Yayınları.

Karslı, İ. H. (2003). *Kur'ân Yorumlarında Kadın: Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'ân Yorumlarındaki Yansımaları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Kesler, M. F. (1996). *Kur'ân-ı Kerim'in Evrenselliği*. Konya: Esra Yayınları.

Koçyiğit, H. (2013). *Kur'ân'ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi*. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII(23), 183-201.

Kotan, Ş. (2001). *Kur'ân ve Tarihselcilik*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Kurtubî, E. A.-E. (1993). *el Câmîu li Ahkâmî'l-Kur'an* (2 b.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye.

Margerie, B. d. (1995). *An Introduction to the History of Exegesis : The Latin Fathers*. (P. d. Fontnouvelle, & P. Duggan, Çev.) Petersham: Saint Bede's Publications.

Meydânî, A. H. (2004). *Kavâidü't-Tedebbüri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle* (4 b.). Şam: Dâru'l-Kalem.

Okşar, Y. (2016). *Şemsüddin Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin İlmü'l-Afak ve'l-Enfûs Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*. Adana: ÇÜSBE.

Okumuş, M. (2009). *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammet İzzet Derzeze Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Özcan, Z. (1998). *Teolojik Hermenötik*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Öztürk, M., & Ünsal, H. (2013). *Kur'an Tarihine Giriş -Evvelü ma Nezel (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi-*. *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*(26), 65-119.

Râzî, E. A. (1999). *Mefâtihu'l-Gayb* (3 b.). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Sıcak, A. S. (2013). *Kur'ân Tefsirinde Öznellik*. İstanbul: Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sıcak, A. S. Yorum Farklılıkları Açısından Bir Tefsir Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerîm", 2014, cilt: III, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.

Soysaldı, H. M. (2001). Nüzûlünden Günümüze Kur'ân ve Tefsir, Ankara: Fecr Yayınları.

Soyalan, M. Y. (2005). Vahiy Savunması: Kur'ân Dışı Vahyin İmkânsızlığı. İstanbul: Anka Yayınevi.

Steck, O. H. (1998). Old Testament Exegesis : A Guide To The Methodology. (J. D. Nogalski, Çev.) Atlanta: Scholars Press.

Süyûtî, C. (2004). el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Taberî, E. C. (2008). Tefsîrû't-Taberî = Câmiü'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân (Cilt XVI). (A. M. Şakir, Dü.) Kahire: Dâru's-Selâm.

Tatar, B. (2004). Hermenötik. İstanbul: İnsan Yayınları.

Türcan, T. (2011). Tedrîc. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Ünsal, H. (2014). Erken Dönem Mekkî Surelerin Muhteva Tahlili. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

West, D. (1998). Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya. (A. Cevizci, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Yılmaz, H. (2007). Nüzul Sırasına Göre Tebyinü'l-Kur'ân İşte Kur'ân. İstanbul: İşaret Yayınları.

Zülaloğlu, F. (2004). Temel Kaynağımız Kur'ân: Kur'ân Tek Kaynak mı, Temel Kaynak mı?, İstanbul: Ekin Yayınları.

Extended abstract

Introduction

This essay discusses, with the example of *Beyanü'l-Hak* by Prof. M. Zeki Duman (1952-2013), the place of the genre of the Qur'anic commentary based on the chronology of revelation within the exegetical tradition, in terms of methodology and practice. The selection of *Beyanü'l-Hak* was due, for the most part, to the fact that the said work is praised by Turkish scholars as a good example of its kind, with a reference to the intellectual attainments of the author, as well as to Duman's responsiveness toward the classical and contemporary issues.

Method

The present study will first outline the development of the Qur'anic exegetical tradition and then point out to the place of the so-called chronological exegesis within this tradition. The factors that directed Duman to the chronological approach will be evaluated in the particular context of his publications before and after that of the commentary of *Beyanü'l-Hak*. After discussing the Qur'anic exegetical methodology identified in *Beyanü'l-Hak*, Duman's exegetical practice will be compared with other chronological commentaries besides the classical ones based on the canonical layout of the Qur'anic scripture. In this way, the present study aims

to determine the contributions of the exegetical methodology based on the chronology of revelation to the understanding of the scriptural text.

In this regard, we will take up the Sura of al-Muddaththir, which is considered one of the first instances of Qur'anic revelation, and the Sura of al-Fatiha, which is the very first chapter of the canonical text. Since al-Fatiha is the first chapter of the Qur'an, it enables us to detect the initial samples of the general conceptions of commentators from their interpretations of the sura. The same is true as well for al-Muddaththir as it comes among the first chapters in the layout of the chronological commentaries of the Qur'an. In this way, the interpretations found in three of the commentaries authored through the classical method, namely the canonical layout, and those found in two of the contemporary chronological commentaries will be compared. The former group is composed of the works of al-Tabari (d. 671/1273), al-Qurtubi (d. 671/1273), and Ibn Kathir (d. 774/1373). To select the chronological commentary to be compared with *Beyânü'l-Hak*, we basically employed two parameters. One is the question of what sura is taken up in the first place, while the other relates to compatibility in terms of length. Although the most convenient commentary in regard to extension is Jabiri's *Fahm al-Qur'an*, which is composed of three volumes, the fact that it takes up, just like Maydani's *Ma'arij al-Tafakkur wa Daqaiq al-Tadabbur*, the Sura of al-Alaq in the first place has directed us toward other works with the same chronological method. Of Islamoglu's *Hayat Kitabı Kur'ân* and Izzet Darwaza's work, which both start with al-Fatiha, the latter seemed to us more useful since the former remains quite concise compared to *Beyânü'l-Hak*.

Result and Discussion

Studies have shown that the emergence of the chronological exegesis of the Qur'an can be attributed, in relation with some parameters, firstly to the Muslim scholars of the early period, secondly to the orientalist, and finally to the interpreters who can also be considered to stay within the Islamic tradition.

As a term, *tanjim* denotes the fact that the Qur'an was revealed to the Prophet not in a single instance, but in fragmentary manner. Applying to both the Qur'an as a whole and most of its individual chapters, this fact not only makes the chronological commentary meaningful, but also constitutes the biggest obstacle in front of such a methodology. First, as the exact chronology of the Meccan instances of the Qur'anic revelation is not known, a complete chronology cannot be established. Besides, it is known that while there are suras which were revealed at once, many others were revealed fragmentarily and hence include multiple contexts of revelation. It is further observed that some passages found in different Qur'anic chapters were revealed successively. This clearly indicates that, unless violating the integrity of individual suras, it is impossible to achieve a chronological exegesis only by simply altering their places within the layout.

Nevertheless, it is observed that, in chronological commentaries, the chapters are not taken up by dividing them in passages and by taking the socio-cultural settings into consideration. The examples used in the present study have shown that interpretations are usually based on the dates on which the individual suras'

revelations were completed or which are related to particular historical events mentioned in the Qur'anic passages. Among the sources, only Jabiri's *Fahm al-Qur'an* takes up the same sura in two different places, something that is an original attempt but only in a symbolic sense.

Two parameters were prioritized in comparative evaluations:

1. Whether information is given regarding the order and date of the revelation of the sura.
2. In what ways the said order and date have affected on the interpretation of the verses in the sura.

In *Beyanü'l-Hak*, Prof. M. Zeki Duman (1952-2013) does not provide details in regard to the dating of the suras and their chronological order. The reason of this might be that he considered the layout applied in the work was sufficient in this respect and that he wanted to keep the work concise. However, this subject is addressed elaborately even in the commentaries based on the canonical order. Darwaza, on the other hand, puts an emphasis on the order of the suras and their dating. He supports his choices of ordering with proofs obtained from the relevant narratives, the content of each sura and its significance for Muslims.

It is observed, in the particular context of the suras taken as examples in the present study, that both in the commentary of *Beyanü'l-Hak* and those designed with canonical order, the effect of the chronology of revelation on the meaning and interpretation of the Qur'anic verses is ignored or not given due attention.

Darwaza follows a three-dimensional style of elucidation, namely he combines the chronologically-based interpretation of the sura and its understanding within the general historical contexts of the Meccan and Medinan chapters of the Qur'an in a comparative way. It should be stated that Darwaza employs, as tools of reflection, the Qur'anic sciences, the narrative data, and the method of explaining the Qur'an with the Qur'an, in harmony with the methodology of chronological exegesis. Although this method is used effectively in Darwaza's work, its effect is limited to the area of interpretation and has not brought a new concept of semantic discovery.

M. Zeki Duman's approach can be identified as "conceiving the Qur'an by putting an emphasis on its basic message in the frame of the current social setting," rather than as "conceiving the Qur'an in the frame of the social setting of the original revelation," which is the motto of the chronological exegesis. It is determined that the deductions and interpretations found in Duman's valuable work differ from both the classical and contemporary commentaries in many ways and in terms of the author's purposes. This seems to have led the methodology of *Beyanü'l-Hak* to a different position from those of Darwaza, Maydani, and Jabiri. This situation indicates Duman's peculiar contribution to the field, in method and priorities, one that differs from that of the other commentators.

It can be said that the other commentators authoring Qur'anic exegetical works with a similar approach have also set forth successful examples of employing the chronological method in a consistent manner and demonstrating the effect of

Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'an Yorumuna Etkisi (Beyânu' l-Hak Örneği)

this method on the Qur'anic interpretation. Nonetheless, it would be an exaggeration to state that these exegetical works meet the current expectations. One should know that meeting these expectations would serve not to increase the value of the chronological commentary, but to decrease the perceived value of the exegetical activities that have developed up until today with different methods. For in any method of approaching the Qur'an, the meanings of the verses generally remain stable as they are based on philology and context, and it is impossible to surpass this condition in terms of linguistic possibilities. Chronological commentary can be said to have served to renew the interpretations interwoven around the Qur'anic meanings or render them more understandable for the audience. It should also be added that this genre has partially succeeded in easing the perception of the reader with examples of interpretation facilitated by the method and in ensuring difference and convenience in terms of mental ordering.